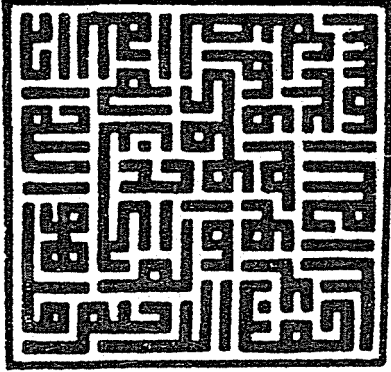

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

11. Sayı

KIRAÁT TEDRİSİNDE RUMUZÂT

Yrd.Doç. Dr. Necati TETİK

Kırâat öğretiminde kolaylık temini için, birtakım işaretlere başvurulduğunu görmekteyiz. Râvilerin kırâat imamlarından bizzât aldığı, veya başkasından kendi imamının kırâatı olduğunu işittiği vücûhâtın çokluğu; öğretimde bu vücûhâtı nakletme hususunda, birtakım güçlükler doğurmaktadır. Bir imamdan muhtelif zamanlarda, kırâat almış olan, ikirâviden birinin rivâyeti, aynı konuda diğer râvi ile değişiklik arz ediyorsa, haberi nakilde isimlerinin ayrı ayrı zikredilmesi gerekmektedir. Bir âyette bazan bir veya iki olan ihtilâf sayısının, bazı âyetlerde, bir sayfadan fazla tuttuğu da görülmektedir¹.

Yedi imamın İbn Mücâhid (ö. 324/936) tarafından belirli bir sırayla tesbitine kadar, kırâatta bir ricâl tertibine riâyet edildiğini ortaya koyan herhangi bir delil yoktur. Çünkü bu tesbite kadar, yedi sayısını seçen olmamış, dolayısıyla da, yedi kırâat imamının kırâatları bir arada ta'lim edilmemiştir. Esasen sonradan tertib edilen bir usûle, önceden uyma imkânı da yoktur.

İbn Mücâhid'den sonra, Ebû Amr Osman ed-Dâni'nin (ö.444/1052) şöhet bulduğunu görmekteyiz². Dâni'nin, *Kittâbü't-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'* isimli eseri, tedrisâtta büyük önem kazanmıştır. Bu eserde, yedi imamın kırâatı nakledilirken, imamların isimleri bizzât zikredilmekte, râviler arasında rivâyet farkı varsa, ihtilâflar ayrı ayrı gösterilmektedir. Mekke kırâatının temsilcisi olan İbn Kesîr'le, Medine kırâatının temsilcisi olan Nâfi' bir kırâat üzerinde birleştiklerinde, *el-Haremiyyân* tabiri kullanılmaktadır³. Aynı beldeden olan Asım, Hamza ve Kısâi, bir kırâat haberinde ittifak

¹ Mezelâ, Bakara Sûresi'nin altıncı âyetinde bu farklar ardarda zikredilince, bir sayfa kadar yer kaplamaktadır.

² İbn Haldûn, Mukadime, s. 437.

³ Dâni, Teysîr, s. 71.

halinde iseler, *el-Küfyyûn* tabiri ile ifade edilmektedirler⁴. Bunların dışında bir ittifak bulunduğu, isimler ayrı ayrı zikredilmektedirler.

Dâni'den sonra *Hzü'l-Emânî* isimli eseriyle Şâtîbî'nin şöhret bulduğu bir gerçektir. Kıraat ilminin tedrisine, büyük bir yenilik getiren Şâtîbî'nin bu eserinde, ilk defa olarak bir takım işaretlere başvurulduğunu görmekteyiz. Böylece tedrisatta rumuzât konusu ele alınmış, her kıraat haberinden sonra, uzun uzadıya imam ve râvilerin isimlerinin sayılması önlenmiştir.

Daha sonraları yazılan, tedrisatta esas tutulup okunan birçok kitâpta, Şâtîbî'nin rumuzâtı esas alınmıştır.

Şâtîbî'nin ihdas ettiği işaretler ve bunların metin içerisinde kullanılışları :

İmam Şâtîbî'nin, İbn Mücâhid'in tasnifini esas alarak, yedi kıraat imamı ve onların râvileri için ebced harflerini sırasıyla işaret olarak kullandığını görüyoruz⁵.

Bunlar sırasıyla şöyledir :

<u>İmam :</u>	<u>I. Râvî :</u>	<u>II. Râvî :</u>
1 Nâfi' : ا	Kâlûn : ب	Verş : ج
2 İbn Kesîr : د	Bezzâ : هـ	Kunbûl : ز
3 Ebû Amr : ح	Dûrî : ط	Sûsî : ي
4 İbn Amir : ك	Hişâm : ل	İbn Zekvân : م
5 Asım : ن	Ebû Bekr Şu'be : ص	Hafs : ع
6 Hamza : ف	Halef : ض	Hallâd : ق
7 Kisâi : ر	Ebû'l-Haris : س	Hafs Dûrî : ت ⁶

Yedi imam ve her bir râvî için, münferiden tesbit ettiği bu işaretlerden başka, gerek bir beldeye işaret ve gerekse, aynı vücûhât

⁴ Dâni, *Teysir*, s. 72.

⁵ İbn Kâsîh, *Sirâcu'l-Kâri'*, s. 18.

⁶ İbn Kâsîh, a.e., s. 18-20.

üzerinde birleşen muhtelif belde kurrâlarını, birarada zikretmek için yeni birtakım işaretler daha ihdas ettiğini görmekteyiz⁷. *Ebced* harflerinden artakalan, ve kelimelerindeki harflerin herbirini, topluca isimlere, veya kırâat imamlarının temsil ettiği beldelere göre şöyle taksim etmektedir :

(Sâ) harfinin üç noktası, herbiri bir imama işaret olmak üzere, Kûfeli üç imama (Asım, Hamza, ve Kısâi) tahsis edilmiştir.

(Hâ) harfi, Nâfi' dışında kalan altı imama şâmilird.

(Zâl) harfi, Asım, Hamza, Kısâi ve İbn Amir için seçilmiştir⁸.

(ظفش) kelimesine gelince, bu kelime mevcût bulunan üç harfin muhtelif ekollere dâhil zevâta, işaret olarak kullanıldığını görmekteyiz⁹.

(Zı) harfi, zikrolunan Kûfeli üç imamla, Mekke kırâatının mümessili İbn Kesir'e

(Çayn) harfi, yine Kûfeli üç imamla, Basra'dan Ebû Amr'a,

(Şin) harfi, Kûfe'den Hamza ve Kısâi için işaret olarak seçilmiştir¹⁰.

İmam Şâtibi, bu işaretlerle gösterilmesi mümkün olmayan vücûhât farklılıklarını izâh için, sekiz kelime daha seçmiştir. Bu sekiz kelimenin imamlar ve râvileri arasında dağılımı şöyledir :

- 1- (صحبة) : Hamza, Kısâi ve Ebû Bekr Şu'be
- 2- (صحاب) : Hamza, Kısâi ve Hafs
- 3- (عم) : Nâfi', İbn Amir,
- 4- (سما) : Nâfi', İbn Kesir ve Ebû Amr
- 5- (حق) : İbn Kesir, Ebû Amr
- 6- (ننز) : İbn Kesir, Ebû Amr ve İbn Amir
- 7- (حمى) : Nâfi', İbn Kesir
- 8- (حصن) : Nâfi', Asım, Hamza ve Kısâi,¹¹

Gerek herbir imam ve râvi için, ihdas ettiği işaretleri, ve gerekse birden fazla kişiler için, tesbit ettiği işaretleri, manzum olarak kaleme

⁷ İbn Kâsîh, a.e., s. 20.

⁸ İbn Kâsîh, *Sirâcü'l-Kâri'*, s. 20-21.

⁹ İbn Kâsîh, a.e., s. 21.

¹⁰ İbn Kâsîh, a.e., s. 21.

¹¹ İbn Kâsîh, a.e., s. 21.

aldığı, kaside-i lâmiyesinde, vezne uydurmak gayesiyle, kelime içerisinde bir harfî remz olarak kullandığı gibi, topluluğu kasdeden kelimeleri zamirlere muzâf olarak da, kullandığı olmuştur¹².

Bakara Süresi'nin dokuzuncu âyetinde, (وما يخذعون) kelimesindeki ihtilâfî şöyle anlatılmaktadır :

وما يخذعون الفتح م نقبل ساكن وبعد (ذ) كـا و الفير كا الحف اولا

Burada (وما يخذعون) okuyanların zıddına, Kufe ve Şam'lıların işâreti olan zâl harfî kullanılmış, şîrin veznine uygunluğu te'min etmek için, zâl harfinden sonra bir de (kâ) eki getirilmiştir¹³.

و ضم وكسر في أهل صحاب

Birden fazla kırâat imamına delâlet etmesi için, seçtiği kelimelerden herhangi birini, şîrin vezin zarûreti yüzünden, bir zamire muzâf olarak da kullanılmaktadır :

Bu beyitte, Nisâ Süresi'nin 24. âyetinde (أهل) kelimesini, (أهل) okuyanların¹⁴ zıddına, (أهل) şeklinde okuyan kurrâdan Hamza, Kısâi ve Hafs'ın kırâatları anlatılmakta ve onların işâretleri olan (أصحاب) kelimesi, vezne mutabakat sağlamak için (هو) zamirine muzâf olarak kullanılmaktadır¹⁵.

İmam Şâtûbî, bazan da remz olarak seçtiği, sekiz kelimedenden herhangi birinin ihtivâ ettiği zevâtın dışında, kurrâdan bir başkası, bir veche iştirâk etmişse, bu kelimenin zikrinden sonra, o şahsın münferid işâretini getirmektedir.

و (حق ن) صير كسرو او مسو مين

Bu mîsâlde, Al-İ İmrân Süresi'nin 125. âyetinde, (مسومين) kelimesindeki vav harfini kurrâdan bir kısmı fethalî okumuşlardır¹⁶. Mekke'den İbn Kesir'le, Basra'dan Ebû Amr bu vavı kesreli okuduklarından, işâretleri olan (حق) kelimesi zikredilmiştir. Ancak bu vecihte onlara iştirâk eden Asım, (حق) kelimesinde yer almadığından, münferid işâreti olan nun harfî (نصير) kelimesi içerisinde

¹² İbn Kasîh, Sirâcû'l-Karî', s. 21.

¹³ İbn Kasîh, a.e., s. 188.

¹⁴ Nâfi', İbn Kesir, Ebû 'Amr, İbn 'Amr, Ebû Bekr (Zübde, s. 46).

¹⁵ İbn Kasîh, a.g.e., s. 238.

¹⁶ Dimyâti, İthâf, s. 108.

zikredilmiştir¹⁷.

Kırâat ilminin okunmasına ve yayılmasına büyük hizmetlerde bulunanlardan birisi de İbn Cezerî'dir. Dâni ve Şâtîbî'den sonra, şöhreti ve hizmeti yaygın bulunan İbn Cezerî'nin, kırâat ilmine dair te'lif ettiği eserlerin listesi de bir hayli kabardır. Eserleri içerisinde, tedrisâtta bir hayli tutunup okunanlardan birisi de Tayyîbetü'n-Neşr'dir. Bu eser manzûm oluşu sebebiyle yazıldığı gündenberi büyük bir ilgi görmüştür. Halen memleketimizde de okunan bu esere birçok da şerhler yazılmıştır.

İbn Cezerî mezkûr eserinde, Dâni ve Şâtîbî'nin ele aldıkları yedi kırâata ek olarak, diğer üç imamın (Ebû Ca'fer, Yakub ve Halef) kırâatlarına da yer vermekte, onı imamın hayatları hakkında verdiği kısa malumattan sonra, tedriste kullanılan işaretlere geçmektedir¹⁸.

(أبع دهر حتى كلم نصح فضق رست نخذ ظفش) على هذا النسق

Beyle, yedi imam ve râvisi için Şâtîbî'nin seçtiği yirmibir harfi, aynen benimsediğini görmekteyiz. Sonradan oğlu Ahmed (ö. 859/1455) tarafından *Tayyîbetü'n-Neşr*'e yazılan şerhte; babasının, Şâtîbî tarafından yedi imam için seçilen rumuzâtı aynen benimsemesinin sebebinin, okuyucunun her iki kitâba da, bir mevzu için başvurduğunda, rahatça bulabilmesine bağlamaktadır¹⁹.

İbn Cezerî, Şâtîbîyle (نخذ ve ظفش) kelimelerinde, aynı fikri benimsememiş, Şâtîbî bu kelimelerdeki harfleri, değişik beldelere nisbet etmişken, İbn Cezerî bu kelimeleri yedi imamın dışında kalan, Ebû Ca'fer'le Yakub'a ve bunların râvilerine tahsis etmiştir :

(Sâ) : Ebû Ca'fer, (Hâ) : İsâ b. Verdân, (Zâl) : Süleymân b. Cemmâz.

(Zı) : Yakub, (Ğayn) : Rûveys, (Şin) : Ravh olarak gösterilmiştir²⁰.

Onuncu imam Halef için bir işaret gösterilmemiştir.

¹⁷ İbn Kasîh, *Sirâcü'l-Karî*, s. 229.

¹⁸ Ahmed b. Cezerî, *Şerhü Tayyîbetü'n-Neşr*, s. 15.

¹⁹ Ahmed b. Cezerî, a.e., s. 15.

²⁰ Ahmed b. Cezerî, a.e., s. 15.

Kanaatimize göre, mezkûr müellif tarafından herhangi bir sebep zikredilmemekle beraber; Halef'in, kırâat-ı selâse içerisindeki münferid rivâyetleri, yok denecek kadar az olduğundan, bu yola başvurulmuştur.

Şâtîbî, yedi imam ve râvilerinin rumuzâtı için, cem'an yirmiyedi harf sekiz kelime kullanmışken; İbn Cezerî, on imam ve râvileri için yirmiyedi harf, onyedî kelime kullanmıştır.

Kullanılan onyedî kelime şunlardır :

- 1- (كفى) : Asım, Hamza, Kısâî ve Halef
- 2- (ثنا) : Hamza, Kısâî ve Halef
- 3- (صحب) : Hafs, Hamza, Kısâî ve Halef
- 4- (صحبة) : Ebû Bekr, Hamza, Kısâî ve Halef
- 5- (صفا) : Ebû Bekr ve Halef
- 6- (رضى) : Hamza ve Kısâî
- 7- (روى) : Kısâî ve Halef
- 8- (مدا) : Nâfi' ve Ebû Ca'fer
- 9- (قنا) : Hamza ve Halef
- 10- (حما) : Ebû Amr ve Yakub
- 11- (ثوى) : Ebû Ca'fer ve Yakub
- 12- (حبر) : İbn Kesir ve Ebû Amr
- 13- (سنا) : Nâfi', İbn Kesir, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Yakub
- 14- (كنى) : İbn Amir, Asım, Hamza, Kısâî ve Halef
- 15- (عم) : Nâfi', İbn Amir ve Ebû Ca'fer
- 16- (حرم) : Nâfi', İbn Kesir ve Ebû Ca'fer
- 17- (حق) : İbn Kesir, Ebû Amr ve Yakub.²¹

Bu kelimelerin metin içerisinde kullanılışları, aynen Şâtîbî'de olduğu gibi, ya müstakil olarak zikredilmiş, veya şîrin veznine mutabakatı temin etmek için, bir zamire muzâf olarak ele alınmışlardır.

Osmanlı medreselerinde XII. asırdan sonra okutulmağa başlanan Zübdetü'l-İrfan isimli eserde, Şâtîbî'nin esas aldığı rumuzât

²¹ Ahmed b. Cezerî, Şerhü Tayyibetî'n-Nesr, s. 18-21.

benimsenmiştir. Ancak Şâtîbî sadece yedi imam için remz ihdas ettiğinden, diğer üç imam için şu işaretler benimsenmiştir :

Ebû (جمع) : Ebû Ca'fer, (عى) : İsa b. Verdân, (جم) :
 Süleyman b. Cemmâz
 (بع) : Yakub, (يس) : Rûveys, (حد) : Ravh
 (خل) : Halef, (سح) : İshak, (سد) : İdris²²

²² Pâluvî, Zübde, s. 5.